

Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право
УДК 342.951

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Курило Владимир Иванович

*доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины,
заведующий кафедрой административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Chair of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Городецька Ірина Альбінівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політології, права та філософії
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*

Городецкая Ирина Альбиновна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры политологии, права и философии
Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя*

Horodetska Irina

*Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Political Science, Law and Philosophy
Nizhyn Gogol State University*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН У МЕХАНІЗМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

**У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ, ВИКОРИСТАННЯ І ВІДТВОРЕННЯ
ТВАРИННОГО СВІТУ В УКРАЇНІ
МЕСТО И РОЛЬ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ В
МЕХАНИЗМЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ В ОТРАСЛИ ОХРАНЫ, ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И
ВОСПРОИЗВОДСТВА ЖИВОТНОГО МИРА В УКРАИНЕ
LOCATION AND ROLE OF ADMINISTRATIVE RELATIONSHIPS IN
THE MECHANISM OF ADMINISTRATIVE-LEGAL REGULATION IN
AREA OF PROTECTION, USE AND REPRODUCTION OF THE
ANIMAL WORLD IN UKRAINE**

Анотація: На основі аналізу існуючих у теорії адміністративного права сучасних підходів до розуміння категорії «адміністративні правовідносини» та її характерних властивостей (рис), визначено поняття та з'ясовані місце і роль адміністративних правовідносин у механізмі адміністративно-правового регулювання у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Ключові слова: адміністративні правовідносини, адміністративно-правове регулювання, поняття, особливості, галузь охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Аннотация: На основе анализа существующих в теории административного права современных подходов к пониманию категории «административные правоотношения» и ее характерных свойств, определено понятие, выяснены место и роль административных правоотношений в механизме административно-правового регулирования в отрасли охраны, использования и воспроизводства животного мира.

Ключевые слова: административные правоотношения, административно-правовое регулирование, понятие, особенности, отрасль охраны, использования и воспроизводства животного мира.

Summary: *On the basis of the analysis of existing approaches in the theory of administrative law to the understanding of the category "administrative relationships" and its characteristic features, the concept, location and role of administrative relationships in the mechanism of administrative-legal regulation in the area of protection, use and reproduction of the animal world are determined.*

Key words: *administrative relationships, administrative-legal regulation, concept, features, area of protection, use and reproduction of animal world.*

Постановка проблеми. Еволюція відносин держави і особи, а також кардинальні перетворення, що відбуваються останніми роками у різних сферах життя українського суспільства, зокрема правовій, детермінували необхідність переосмислення існуючих та пошуку нових підходів до розуміння сутності тих чи інших явищ правової дійсності, у тому числі адміністративних правовідносин. Слід констатувати, що у сучасній вітчизняній науці адміністративного права наявні ґрунтовні дослідження щодо концептуальних засад та правової природи адміністративно-правових відносин (О.І. Харитонова), трансформації адміністративно-правових відносин, їх перетворення у відносини взаємодії держави і громадянина (В.К. Колпаков), теоретичних та практичних проблем адміністративно-правових відносин у певних галузях (В.І. Курило, О.Г. Бондар, О.Ю. Піддубний, О.П. Світличний) та ін.

Разом із тим, існування проблеми кризового рівня ефективності адміністративно-правового регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, складові механізму якого не є адекватними меті забезпечення належних умов для сталого розвитку відносин, що розглядаються, зокрема, та збереження навколишнього природного середовища взагалі, актуалізує необхідність усебічного дослідження правових засобів (інструментів) безпосереднього впливу на ці

суспільні відносини.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі та місця адміністративних правовідносин у механізмі адміністративно-правового регулювання у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги сформований професором В.В. Галуньком алгоритм дослідження адміністративно-правових відносин у певних галузях (сферах, секторах) як провідної категорії динаміки адміністративного права, яка полягає в поєднанні теоретико-правових засад та юридичного змісту адміністративно-правових відносин [1, с. 126], насамперед, розглянемо існуючі у теорії адміністративно-правової науки сучасні підходи до визначення даної категорії та розуміння її характерних властивостей (рис).

У вітчизняній юридичній науці досить поширеним є розуміння адміністративних правовідносин як суспільних відносин, урегульованих нормами адміністративного права (Н.О. Армаш, С.Т. Гончарук, Т.О. Коломоєць, С.В. Петков, Є.Ю. Соболев, Ф.Д. Фіночко, О.І. Харитоновна, В.С. Шестак, О.М. Якуба та ін.). Так, адміністративно-правові відносини визначають як: урегульовані нормою адміністративного права суспільні відносини управлінського характеру, у яких сторони виступають носіями взаємних юридичних обов'язків і прав, встановлених і забезпечених зазначеною нормою [2, с. 67; 3, с. 50]; урегульовані адміністративно-правовою нормою суспільні відносини, що складаються у галузі державного управління та адміністративної охорони публічного правопорядку, один з учасників (або всі учасники) яких є носіями владних повноважень, а також суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які перебувають під охороною держави [4, с. 193].

Такий підхід до визначення адміністративних правовідносин відображає трансформацію суспільних відносин у правові під дією норми права і характеризує лише зміну форми існування досліджуваного явища.

При цьому, відмінності у існуючих численних дефініціях категорії «адміністративні правовідносини» лежать у площині виокремлення і акцентування уваги на тих чи інших ознаках, притаманних цим правовідносинам, чи межах (сферах) їх дії (сфера управління, державного управління, діяльності виконавчої влади, публічного управління, публічного адміністрування тощо). Разом із тим, попри такий підхід до розуміння розглядуваної категорії, учені, які займалися її поглибленим аналізом, стикалися з необхідністю дистанціювання правовідносин від суспільних відносин, від норми права [4; 5, с. 240], що актуалізувало проблематику дослідження співвідношення основоположних понять, які входять до конструкції правовідносин.

Також важливим у контексті нашого дослідження є те, що означений підхід не дозволяє розглянути адміністративні правовідносини в якості правового засобу адміністративно-правового регулювання та складової механізму цього регулювання, а також виявити їх регулятивну роль, оскільки вони виступають в якості результату правового регулювання. За такого підходу, як слушно зазначає Ю.В. Кривицький, відбувається змішування понять «засіб правового регулювання» та «результат правового регулювання». У зв'язку з цим, учений пропонує розуміти під правовідносинами нормативні моделі суспільних відносин, урегульованих нормами права, що, дозволить розглядати їх як один з елементів механізму правового регулювання [6, с. 77]. Проте, на наш погляд, таке розуміння правовідносин призводить до певного ототожнення останніх з правовою нормою, оскільки нівелюються їх якісні відмінності. Адже, загальновизнаною в межах юридичної науки є думка про те, що саме правова норма є моделлю поведінки [7, с. 39], моделлю, яка призначена для організації соціального життя та відносин між членами суспільства [5, с. 215].

Водночас, представники іншого підходу до визначення поняття

адміністративних правовідносин (В.Б. Авер'янов, В.В. Галуцько, Ю.В. Гридасов, В.І. Дабіжук, А.А. Іванищук, С.О. Короед, В.І. Курило, А.В. Макаренко, В.І. Олефір, Е.О. Шевченко та ін.) акцентують увагу на наявності взаємозв'язку (взаємодії) між суб'єктами через їхні суб'єктивні права та обов'язки [8, с. 178; 9, с. 75; 10, с. 92; 11, с. 30-31; 12].

Так, українські правознавці В.В. Галуцько, В.І. Олефір, Ю.В. Гридасов, А.А. Іванищук, С.О. Короед, під адміністративно-правовими відносинами розуміють форму соціальної взаємодії публічної адміністрації та об'єктів публічного управління, що виникає на підставі адміністративно-правових норм з метою забезпечення прав та свобод людини і громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства і держави, учасники якої мають суб'єктивні права і несуть юридичні обов'язки [9, с. 75], Е.О. Шевченко – врегульовані адміністративно-правовими нормами на засадах «влада-підпорядкування» взаємовідносини (взаємозв'язки), що виникають у сфері публічного (державного і самоврядного) управління, між органами державного управління та іншими суб'єктами адміністративного права по реалізації їх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що здійснюються в особливому правовому режимі забезпечення їх законності з боку держави [12, с. 1119]. Під адміністративно-правовими відносинами в аграрному секторі розуміються суспільні відносини у цій галузі у вигляді стійких правових зв'язків між їх сторонами (суб'єктами), що виникають у процесі реалізації ними суб'єктивних прав та обов'язків на підставі приписів адміністративно-правових норм, якими встановлені та гарантовані [11, с. 30-31].

Слід зазначити, що вченими наводяться різні аргументи на користь даного підходу. Так, зважаючи на трактування термінів «відношення», «суспільні відносини», Е.О. Шевченко зазначає, що «...навряд чи можна уявити собі безсуб'єктні відносини, адже саме потреби суб'єктів у

задоволенні їх прав та законних інтересів виступають тим чинником, що обумовлює виникнення, розвиток та припинення правовідносин», і, далі звертає увагу на те, що «...права та обов'язки мають відношення не до відносин, а саме до суб'єктів права» [12, с. 1117]. Віддаючи належне запропонованій автором дефініції адміністративно-правових відносин і вдало використаному при дослідженні останніх методологічному підходу, зауважимо, що така аргументація не є достатньо переконливою, адже акцентує увагу саме на суб'єктах, а не їх зв'язку, взаємодії (взаємозв'язку), що, на наш погляд, є одним із стержневих аспектів. Подібної позиції притримується В.І. Дабіжук слушно зазначаючи, що даний підхід відображує суттєву властивість явища, а також його сутнісну характеристику, але при цьому аргументація автора обмежується наступним – неможливістю існування безсуб'єктних відносин і акцентуванні уваги на потребах суб'єктів у задоволенні їхніх прав та законних інтересів, як чиннику, який зумовлює виникнення, розвиток та припинення адміністративних правовідносин [10, с. 91]. Слід зауважити, що з'ясування та врахування останніх (потреб, інтересів суб'єктів) при дослідженні соціальної сутності правових явищ, дійсно є надзвичайно важливим для її осягнення.

Яскравим представником підходу, за якого квінтесенцією правовідносин виступає зв'язок між особами є С.С. Алексєєв. На його думку, правовідношення – це виникаючий на основі норм права індивідуалізований суспільний зв'язок між особами, що характеризується наявністю суб'єктивних юридичних прав і обов'язків і підтримуваний (гарантований) примусовою силою держави [13, с. 82]. Учений ґрунтовно підійшов до аргументації доцільності такого розуміння правовідношення, виокремлюючи його специфічні ознаки, які виділяють його серед інших суспільних зв'язків, приділяючи при цьому особливу увагу взаємозв'язку між правовідносинами та реальними, фактичними відносинами [13, с. 82-

89, 95]. Крім того, акцентування уваги на взаємодії двох і більше сторін простежується також у виразників соціологічної юриспруденції та діалогічної концепції права, яка виходить із первинності взаємозв'язку.

Слід зазначити, що на противагу попередньому, даний підхід до визначення правовідносин (адміністративних правовідносин) дозволяє виявити регулятивні властивості останніх та їх роль і місце у правовому (адміністративно-правовому) регулюванні. На існуванні у них регулятивних властивостей свого часу наголошували Ю.К. Толстой, який зазначав, що «будь-яке правовідношення в кінцевому рахунку спрямоване на врегулювання і закріплення фактичного суспільного відношення» [14, с. 31], та С.С. Алексєєв, який визначив основні функції, що виконують правовідносини в механізмі правового регулювання, охарактеризувавши останні, як засоби переведення юридичних норм в площину індивідуалізованих зв'язків, тобто в площину суб'єктивних юридичних прав і обов'язків для даних суб'єктів [13, с. 93-94]. У вітчизняній правовій літературі проблематиці розгляду адміністративних правовідносин в якості засобів правового регулювання, за допомогою яких справляється вплив на суспільні відносини, приділяли увагу такі відомі вчені-правознавці, як В.В. Галунько, І.П. Голосніченко, Ю.В. Гридасов, А.А. Іванищук, Т.О. Коломосьць, С.О. Короед, В.І. Олефір, С.Г. Стеценко, І.М. Шопіна та ін.

На основі аналізу праць науковців та викладеного вище, можемо дійти висновку, що підхід до визначення адміністративних правовідносин через призму правових зв'язків (взаємозв'язку, взаємодії) між сторонами (суб'єктами) через їхні суб'єктивні права та обов'язки, по-перше - сприяє розумінню останніх як юридичних явищ і виявленню соціальної природи правовідносин, по-друге - дозволяє виявити їх функціональне призначення (розглянути під кутом зору засобів правового впливу, юридичного інструментарію для вирішення соціальних запитів) у процесі правового (адміністративно-правового) регулювання.

Питанням з'ясування та характеристики ознак (рис), які притаманні адміністративним правовідносинам, приділи значну увагу В.Б. Авер'янов, Н.О. Армаш, Ю.П. Битяк, В.В. Галуцько, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, О.В. Ніканорова, С.В. Петков, Є.Ю. Соболев, С.Г. Стеценко, Ф.Д. Фіночко, О.І. Харитоновна, Е.О. Шевченко та ін. [2, с. 69-71; 3, с. 53-54; 4, с. 192-193; 8, с. 178-179; 9, с. 67-68; 12, с. 1118; 15, с. 102-103; 16, с. 79-80; 17, с. 207-208; 18, с. 79-81]. Більшість учених-адміністративістів виділяють наступні ознаки адміністративних правовідносин:

- 1) вони нерозривно пов'язані з адміністративно-правовими нормами, виникають і здійснюються на їх основі [9, с. 67; 12, с. 1118; 17, с. 207];
- 2) їх сторонами виступають суб'єкти адміністративного права. Як наголошує В.К. Колпаков, першорядна роль у визначенні змісту цих відносин належить їх сторонам (суб'єктам) [8, с. 178];
- 3) однією із сторін обов'язково є носій юридично-владних повноважень (орган публічної адміністрації, орган публічного управління, посадова особа чи громадська організація, наділена такими повноваженнями) [3, с. 53; 8, с. 178; 15, с. 102; 16, с. 79; 17, с. 207; 18, с. 79];
- 4) це особливий зв'язок між їх учасниками, один з яких за даних обставин має право вимагати від іншого такої поведінки, яку передбачено адміністративно-правовими нормами [3, с. 53];
- 5) формуються (складаються) у сфері управління [3, с. 53], публічного (державного і самоврядного) управління, і насамперед у зв'язку зі здійсненням органами виконавчої влади своїх владно-розпорядчих функцій [8, с. 178], взаємодії публічної адміністрації та об'єктів публічного управління [9, с. 67], виконання адміністративних зобов'язань публічної адміністрації перед суспільством [15, с. 102]. Зазначимо, що проблематика трансформації предметної сфери

адміністративно-правового регулювання в сучасних умовах розвитку України як соціальної, демократичної та правової держави була в колі інтересів таких науковців, як В.В. Галуцько, І.П. Голосніченко, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, Є.В. Курінний, Т.О. Мацелик, С.О. Мосьондз, С.В. Петков, С.Г. Стеценко та ін.;

- б) можуть виникати за ініціативою будь-якої із сторін, згода іншої сторони не є обов'язковою умовою для їх виникнення [3, с. 53; 8, с. 178-179; 9, с. 67; 15, с. 103; 16, с. 80; 17, с. 208]. Як зазначає С.В. Петков, адміністративно-правові відносини можуть виникати з ініціативи об'єктів управління в результаті незадовільної реалізації управлінських відносин суб'єктом управління (у формі заяв, пропозицій, скарг фізичних та юридичних осіб) [18, с. 80-81];
- 7) порушення однією із сторін своїх обов'язків зумовлює її відповідальність не перед іншою стороною, а перед державою в особі її компетентних органів [3, с. 53; 12, с. 1118];
- 8) за порушення однією із сторін своїх обов'язків застосовуються, як правило, заходи адміністративного примусу, адміністративної та дисциплінарної відповідальності [3, с. 53; 4, с. 193; 12, с. 1118; 16, с. 80];
- 9) суперечки, що виникають між сторонами адміністративних правовідносин, вирішуються як у судовому, так і позасудовому (адміністративному) порядку [3, с. 54; 8, с. 179; 12, с. 1118; 15, с. 103; 16, с. 80; 17, с. 208];
- 10) мають державно-публічний характер [9, с. 67; 12, с. 1118; 18, с. 80].

Ученими виділяються й інші ознаки, проте саме сукупність характерних (істотних) ознак дозволяє відрізнити адміністративні правовідносини від інших.

Також, зважаючи на ознаки суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу як об'єкта правового

регулювання, визначені нами у попередніх дослідженнях, важливою є проблема розмежування предметів регулювання адміністративних та екологічних правовідносин. Слід зазначити, що суспільні відносини, одним із суб'єктів яких виступає державний орган, орган місцевого самоврядування або громадська організація, наділена владно-розпорядчими державними функціями по відношенню до іншого суб'єкта цих правовідносин, не залежно від галузевої, функціональної чи територіальної сфери, підставно віднести до предмета адміністративного права. Будь-які інші організаційно-управлінські відносини, що виникають у екологічній сфері, одним із суб'єктів яких не виступають зазначені вище суб'єкти права, або у них присутні самоврядування і демократія, підставно відносити до предмета екологічного права.

Таким чином, на підставі аналізу доробку дослідників і викладеного вище, сформулюємо наступні **висновки**:

- адміністративні правовідносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу – це виникаючі й існуючі на підставі адміністративно-правових норм стійкі правові зв'язки між сторонами (суб'єктами) суспільних відносин у цій галузі у формі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, встановлених і гарантованих відповідними адміністративно-правовими нормами;
- адміністративні правовідносини у механізмі адміністративно-правового регулювання у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу – це засіб (інструмент) переведення адміністративно-правових норм (моделей поведінки) у площину стійких правових зв'язків між їх сторонами (суб'єктами) у формі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

У механізмі адміністративно-правового регулювання досліджуваної галузі адміністративним правовідносинам притаманні такі особливості:

- 1) вони є головними засобами забезпечення функціонування адміністративно-правових норм, що регулюють суспільні відносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу;
- 2) адміністративні правовідносини, закріплюючи конкретну поведінку суб'єктів у формі прав і юридичних обов'язків у процесі здійснення державного (публічного) управління, застосування заходів адміністративного примусу, у тому числі, адміністративної відповідальності у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, виступають інструментом правового впливу на суспільні відносини у цій галузі та обов'язковим засобом механізму адміністративно-правового регулювання;
- 3) їхній характер обумовлений метою адміністративно-правового регулювання, що корелюється із специфічною метою правового регулювання у розглядуваній галузі.

Література

1. Галуцько В. В. Адміністративно-правові відносини : алгоритм дослідження суспільних відносин / В. В. Галуцько // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – Вип. 3. – С. 126–131.
2. Петков С. В. Адміністративне право : актуальні питання та інноваційні ідеї. Навч. посіб. / С. В. Петков, Н. О. Армаш, Є. Ю. Соболюк. – К. : КНТ, 2015. – 148 с.
3. Адміністративне право України : підруч. / [Ю. П. Битяк, В. М. Гарашук, О. В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
4. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини : концептуальні засади та правова природа : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07 / Харитоновна Олена Іванівна. – О., 2004. – 435 с.
5. Сорокина Ю. В. Актуальные проблемы теории и философии права :

- курс лекцій / Сорокина Ю. В. – М. : Норма ИНФРА-М, 2013. – 304 с.
6. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права / Ю. В. Кривицький // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 74–79. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2009_4/74.pdf
  7. Полонка І. А. Роль норми права як моделі поведінки / І. А. Полонка // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород : Видавничий дім “Гельветика”, 2014. – С. 38–42. – (Серія : Право; вип. 27, т. 1).
  8. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл : у 2 т. Т. 1 : Загальна частина / [Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф., Битяк Ю. П. та ін.] ; [В. Б. Авер'янов (голова ред. кол.)]. – К. : Юридична думка, 2004. – 584 с.
  9. Адміністративне право України : у 2-х т. : підручник Т. 1 : Загальне адміністративне право. Академічний курс / В. В. Галуцько, В. І. Олефір, Ю. В. Гридасов, А. А. Іванищук, С. О. Короєд. – Херсон : ХМД, 2013. – 396 с.
  10. Дабіжук В. І. Адміністративно-правові відносини у сфері експортної безпеки суб'єктів господарської діяльності / В. І. Дабіжук // Право і суспільство. – 2013. – № 5. – С. 88–93.
  11. Курило В. І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07 / Курило Володимир Іванович ; Національний аграрний ун-т. – К., 2007. – 487 с.
  12. Шевченко Е. О. Визначення поняття адміністративно-правових відносин з урахуванням пріоритетного значення та ролі в них суб'єкта адміністративного права (на прикладі адміністративного суду) / Е. О. Шевченко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1116–1122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-1/11seopac.pdf>

13. Алексеев С. С. Общая теория права / Алексеев С. С. – В 2 т. – Т. II. – М. : Юрид. лит., 1982. – 360 с.
14. Толстой Ю. К. К теории правоотношений / Ю. К. Толстой. – Ленинград : Из-во Ленинградского ун-та. – 1959. – 88 с.
15. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини : поняття та види / В. К. Колпаков // Юридичний науковий електронний журнал. – 2013. – № 1. – С. 101–104. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/1_2013/ukr/Kolpakov.pdf
16. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : Навч. посіб. / Стеценко С. Г. – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – К. : Атіка, 2011. – 624.
17. Ніканорова О. В. Адміністративні правові відносини : ознаки та класифікація / О. В. Ніканорова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2014. – С. 206–210. – (Серія : Юридичні науки ; вип. 6–1, т. 2).
18. Петков С. В. Теорія адміністративного права : навч. посіб. / Петков С. В. – К. : КНТ, 2014. – 304 с.